

آسیب‌شناسی بافت تاریخی تبریز

(نمونه تحلیلی: مجموعه تاریخی صاحب‌الامر (عج))^۱

سمانه مهدی‌نژاد^۲ شهریار شقاقی*^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۳

صفحه ۵۳ تا ۳۷

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

مطالعات مربوط به حوزه آسیب‌شناسی بافت‌های تاریخی از مراحل مهم برنامه‌ریزی در جهت بهسازی و نوسازی شهری می‌باشد؛ چرا که انطباق این فضاهای قدیمی با نیاز زندگی امروزی، امری بدیهی می‌باشد. جهت انجام مداخله سنجیده و مناسب در بافت تاریخی در ابتدا باید آسیب‌های وارد شده به بافت تاریخی در ابعاد مختلف شناسایی شده و پس از شناسایی آسیب‌ها، راهکار صحیح مداخله در بافت تاریخی انتخاب و در جهت تحقق چشم‌انداز پژوهش اقدام نمود. پژوهش حاضر؛ با هدف کاربردی و به روش توصیفی-تحلیلی می‌باشد که ضمن معرفی ابعاد ضروری مورد بررسی در جهت شناسایی آسیب‌های وارد شده به بافت تاریخی، آسیب‌ها را شناسایی می‌نماید و پس از ارزیابی این آسیب‌ها در بافت تاریخی صاحب‌الامر به ارائه رتبه‌بندی آسیب‌ها در ابعاد مورد بررسی می‌پردازد. سپس با ارائه رتبه‌بندی آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی صاحب‌الامر، مسیر را برای احیاء این مجموعه تاریخی هموار می‌نماید. مبنای مطالعه و طراحی پژوهشگران این حوزه جهت احیاء هویت اصلی این میدان و بازگشت زندگی مطلوب به شریان‌های حیاتی بافت تاریخی تبریز است تا بدین طریق از هویت غنی فرهنگی و تاریخی کشور خود محافظت نماید. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش مقوله‌بندی، بهره برده شده و طبق نتایج به‌دست آمده، آسیب‌های وارده بر این مجموعه تاریخی به ترتیب شامل بعد بصری، سازمان فضاهای شهری و شبکه معابر تاریخی، کالبدی، اجتماعی-اقتصادی، عملکردی، ترافیک، ریخت‌شناسی بافت و بعد زیست محیطی می‌باشد.

واژگان کلیدی: آسیب‌شناسی، بافت تاریخی، سازمان فضایی، میدان صاحب‌الامر، تبریز

^۱ این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد سمانه مهدی‌نژاد با عنوان "ارتقاء کیفیت بصری-کالبدی فضای شهری مبتنی بر مفهوم دیدهای متوالی (نمونه موردی: میدان راه‌آهن تهران تا میدان رازی (گمرک)) است که به راهنمایی دکتر شهریار شقاقی در مؤسسه آموزش عالی سراج، انجام شده است.

^۲ پژوهشگر دکتری شهرسازی، دانشکده فنی و مهندسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

^۳ استادیار گروه معماری، واحد شبستر، دانشگاه آزاد اسلامی، شبستر، ایران. (نویسنده مسئول) Sh.shagagi@iaushab.ac.ir

۱. مقدمه

این مجموعه تاریخی، که در حال حاضر دچار فرسودگی می باشد، می‌توان زندگی را به رگه‌های حیاتی این مجموعه تاریخی که به‌عنوان یک فضای شهری با پتانسیل شکل‌گیری فضای اجتماعی فعال می‌باشد، جاری ساخت. بنابراین پژوهش حاضر، با هدف شناسایی آسیب‌های وارده بر مجموعه باارزش و تاریخی صاحب‌الامر در جهت درک وضع موجود و روشن شدن گام بعدی در مسیر احیاء این مجموعه تاریخی، به دنبال پاسخ به این سوال اساسی می‌باشد: با توجه به پیشینه مجموعه تاریخی صاحب‌الامر، در گذر زمان چه آسیب‌هایی به این مجموعه باارزش وارد شده‌است؟

۲. مبانی نظری

اولین سمینار مربوط به بافت‌های تاریخی در ایران تحت عنوان "اولین سمینار مرمت بناها و شهرهای تاریخی" در سال ۱۳۵۰ ه.ش. در دانشگاه تهران برگزار گردید. در این سمینار ضمن تأکید بر شناخت جامع از وضع مراکز تاریخی ایران، در کنار ابعاد فنی و فرهنگی بر اهمیت جایگاه حفاظت و مرمت بناها و شهرهای تاریخی در نظام توسعه و نیز تدوین ضوابط حفاظت تأکید گشت. همچنین در سال ۱۳۶۷، سمینار تداوم حیات در قدیم شهرهای ایران در دانشگاه علم و صنعت برگزار شد و مقاله‌هایی با تأکید بر ارزش‌های موجود در بافت‌های تاریخی به چاپ رسید. با توجه به اهمیت همخوانی بافت تاریخی شهر با خود شهر در یک کلیت و پیچیده بودن حفظ میراث معماری و مناطق تاریخی شهری، مرمت این ساختارها علاوه بر نیاز به رهیافتی میان‌رشته‌ای، به نگاهی پاتوفیزیولوژیکی در جهت آسیب‌شناسی، طراحی برنامه جامع نگهداری و باززنده‌سازی دارد. در سال ۲۰۰۳ برای آسیب‌شناسی بافت‌های تاریخی- فرهنگی شهری، در منشور ایکوموس درباره اصول آنالیز،

"حفظ بافت‌های تاریخی- فرهنگی شهری می‌تواند روح جمعی مردمان آن جامعه را زنده نگه داشته و در ایجاد تداوم فرهنگی و حافظه مشترک آنان مشارکت کند. حفظ و مرمت مناطق تاریخی و سازه‌های تاریخی شهری، کنشی سنجیده و فکورانه است که می‌تواند در نگهداری و توسعه ارزش‌های اجتماعی و تنوع و گوناگونی فرهنگی هر ملت نقش ایفا کند" (رنجبر و همکاران، ۱۳۸۶: ۸۳). مطالعات مربوط به حوزه آسیب‌شناسی بافت‌های تاریخی از مراحل مهم برنامه‌ریزی در جهت بهسازی و نوسازی شهری می‌باشد چرا که انطباق این فضاهای قدیمی با نیاز زندگی امروزی، امری بدیهی و قابل توجه است که بدین منظور از مطالعات آسیب‌شناسی جامع و سیستمی و تحلیل آسیب‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، حقوقی و مدیریتی بهره گرفته می‌شود (شماعی و همکاران، ۱۳۸۴). میدان تاریخی صاحب‌الامر در دوره قراقویونلو، آق‌قویونلو و صفوی به‌عنوان مرکز حکومتی فعالیت می‌نموده است. این میدان در حال حاضر از یک مجموعه تاریخی باارزش که در طول تاریخ دارای نقش‌های مختلف در سطح منطقه‌ای، ملی و فراملی بوده‌است به یک مجموعه با کاربری غالب تجاری افول کرده است. این میدان در کنار عملکردهای حکومتی، سیاسی، نظامی، مذهبی و تجاری خود، دارای نقش تفریحی نیز بوده‌است و شاه اسماعیل در این میدان به بازی چوگان می‌پرداخته است و به‌عنوان یکی از کارکردهای اصلی میدان صاحب‌الامر به حساب می‌آمده است که بعد از انتقال پایتخت به اصفهان جزو فلسفه وجودی طراحی میدان نقش جهان قرار گرفت. میدان صاحب‌الامر به‌عنوان یک فضای شهری، بدلیل وجود جاذبه‌های نوستالژیک، فرهنگی، و بناهای باارزش که نمایانگر جریان زندگی در دوران شکوه خود بوده است، قابلیت احیاء و جذب گردشگر را دارا می‌باشد. با احیاء

28). ریخت‌شناسی شهری از نظر کرمونا به معنای مطالعه فرم و شکل سکونتگاه‌ها می‌باشد و درک ریخت‌شناسی، طراحان شهری را از گونه‌های توسعه مدل‌های بومی و محلی و نیز فرآیندهای تحول‌زا آگاه می‌نماید. کار اصلی در این خصوص بر آنالیز سیر تکاملی و تغییر در فضای شهری سنتی، متمرکز می‌گردد (carmona, 2006).

ث) بعد بصری: «شهر مجموعه‌ای از نشانه‌های بصری است که ارتباط دیداری را با شناخت نظام بصری شهر برقرار می‌کند» (زال‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۲). بعد بصری منظر شهری به سبب نقش و وظیفه‌ای که در ایجاد تصور ذهنی از محیط و خاطره‌انگیزی فضا دارد از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. «عناصر بصری مجموعه عناصری هستند که از زمینه‌های مختلف موضوعات سازمان بصری، معرف هویت و توانمندی‌های منظر یک حوزه مشخص هستند و موجب خوانایی و ارتقاء منظر مجموعه شده و جایگاه خاصی در نقشه ذهنی افراد برای کمک به جهت‌یابی و راه‌یابی در مجموعه دارند» (انصاری و همکاران، ۱۳۸۸: ۸۱).

ج) بعد کالبدی: عامل کالبدی یکی از عوامل تعیین‌کننده در اجتماع‌پذیری فضای عمومی است. توجه به برخی از عوامل کالبدی فضای عمومی در میزان و نوع تعاملات اجتماعی در فضا مؤثر بوده و به‌کارگیری این عوامل، میزان تعاملات اجتماعی را افزایش می‌دهد (مردمی و قمری، ۱۳۹۰). ویژگی‌های کالبدی چون هندسه و ابعاد فضا، روابط و سیرکولاسیون فضایی، امنیت، آسایش محیطی، نحوه دسترسی، نظم فضایی، فرم و هماهنگی عناصر، جزء ویژگی‌های فضاهای فعالیتی است که خالق تجارب، ادراکات و معانی نمادین بوده، ادراکات مردم و مخاطبان را تحت‌تأثیر قرار می‌دهند (کربلایی‌حسینی غیاثوند و سهیلی، ۱۳۹۷: ۳۶۴).

نگهداری و باززنده‌سازی میراث معماری، رهیافتی گام‌به‌گام که در تشخیص افتراقی بیماری‌ها در طب بکار می‌رود، معرفی گردید (رنجبر و همکاران، ۱۳۸۶: ۸۴). در پژوهش حاضر با توجه به مطالعات صورت گرفته، بافت تاریخی تبریز در ابعاد مختلف مورد بررسی قرار گرفت که در ادامه جهت درک روشن از واژگان فنی مورد استفاده در پژوهش، به تشریح آن‌ها می‌پردازیم:

الف) بافت تاریخی: بافت تاریخی شهری به عرصه‌هایی از محدوده قانونی شهرها اطلاق می‌شود که به دلیل فرسودگی کالبدی و فیزیکی، عدم برخورداری مناسب از دسترسی سواره، تأسیسات، خدمات و زیرساخت‌های شهری آسیب پذیر بوده و از ارزش مکانی، محیطی و اقتصادی نازلی برخوردارند (شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۸۳).

ب) آسیب‌شناسی: «منظور از آسیب‌شناسی، شناسایی آن دسته از عوامل مهم و موثری است که به وجود آمدن و یا تداوم حیات آن‌ها می‌تواند فرآیند تحقق هر نظام و سیستمی را متوقف و یا به‌صورت محسوس، کند نماید» (بنیانیان، ۱۳۸۲: ۳۶).

پ) سازمان فضایی: سازمان فضایی عبارت است از ترتیب و توزیع نظام‌یافته واحدهای یک مجموعه در فضا، در راستای عملکردهای عمومی مجموعه (آسایش، ۱۳۸۵: ۱۴۵). به عبارت دیگر، سازمان فضایی ترتیب سازمان‌یافته مجموعه‌ای از فعالیت‌ها در فضا است و سازمان کالبدی شهرهای قدیمی ایران بر پیوند فضایی میان عناصر مجموعه شامل مرکز شهر و مراکز محلات، از طریق یک رشته فضاها و عناصر ارتباط دهنده مانند گذرهای اصلی و میدان استوار است (tavassoli, 1997).

ت) ریخت‌شناسی: مطالعات گونه‌ی ریخت‌شناسانه، ساختار فیزیکی و فضایی شهرها را آشکار می‌سازند. این مطالعات هم‌گونه‌شناسانه و هم‌ریخت‌شناسانه می‌باشند (moudon, 1994).

چ) بعد ترافیک: مفهوم ترافیک به رفت‌وآمد وسائل نقلیه در محدوده مکانی مشخص اشاره دارد. از نقطه نظر شهرسازی، کاربری معابر یا راه‌ها و شبکه‌های ارتباطی، مهمترین و اساسی‌ترین عامل در شکل‌دهی به فضاهای عمومی یک شهر است. شبکه ترافیک شهری سه عملکرد اصلی ارتباطی، پخش فعالیت‌ها و توقف یا پارک را برعهده دارند. با عنایت به نقش اساسی شبکه‌های ارتباطی و حمل‌ونقل شهری در روند تکوین هویت شهر، می‌توان گفت آسیب‌شناسی سازوکارهای مربوط به جابجایی‌های انسانی بخشی از مطالعاتی است که هدف آن‌ها گره‌گشایی از مشکلات زندگی شهری است (افشارکهن و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۵).

ح) بعد زیست محیطی: ارزیابی تأثیرات زیست محیطی روشی است که هدف آن حصول اطمینان از تصمیماتی است که ممکن است تأثیر قابل توجهی در محیط زیست داشته باشد (حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۳). میزان کیفیت مسائل زیست محیطی فضای شهری بر تصمیم افراد مبنی بر حضور در آن فضا تأثیرگذار بوده و در صورتی که فضای شهری از کیفیت مطلوب زیرس محیطی برخوردار باشد، فرد احساس راحتی نموده و مدت زمان بیشتری را در فضای شهری سپری خواهد نمود. آلفونزو، راحتی را به‌عنوان سطحی از سهولت، آسودگی و رضایت اشخاص تعریف می‌کند (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۷: ۶) و سطح راحتی می‌تواند توسط مدت زمانی که مردم تمایل به صرف کردن در فضاهای عمومی دارند، تعیین شود (carmona, 2003). کیفیت زیست محیطی قدم زدن را آسان، فعالیت‌های پیاده‌روی را تقویت و سطح راحتی اشخاص را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد (alfonzo, 2005). ساختمان‌ها و فضاهای طراحی شده با مقیاس انسانی، طراحی خوب، مواد و مصالح، فضا برای پیاده‌روی و سطوح خوبی برای پیاده‌روی از عوامل تعیین‌کننده راحتی عابران پیاده است (kumar, 2010).

خ) بعد اجتماعی-اقتصادی: میزان احساس تعلق افراد به محیط زندگی متأثر از عوامل اجتماعی-اقتصادی می‌باشد (روستا و پالیزبان، ۱۳۸۸: ۳۸). مسیرهای ارتباطی در شهر، عامل ایجاد انسجام و پیوند محیط‌های اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی می‌باشند. راه‌ها عامل توسعه اقتصادی اجتماعی‌اند و متناسب با درجه‌بندی که در آن‌ها وجود دارد، عرصه‌های دارای قابلیت برای ظهور تعاملات اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی پدید می‌آید. به همین دلیل، راه و خیابان در برخی موارد بیش از آن که نقش دسترسی داشته باشد، به‌عنوان عناصری اجتماعی در راستای تقویت تعاملات میان مردم و بنیان‌های فرهنگی آنان ایفای نقش نموده و در راستای توسعه اقتصادی شهر مؤثر واقع می‌گردند (شیعه، ۱۳۸۰: ۲۲۷).

۳. پیشینه تحقیق

کرمی و همکاران در پژوهشی با عنوان "آسیب‌شناسی بافت فرسوده شهری!" عوامل محیط طبیعی، عوامل انسانی و نارسایی سیاست‌ها و قوانین بهسازی و نوسازی شهری را از عوامل آسیب‌های بافت تاریخی فیض آباد می‌دانند. رضایی و همکاران در مقاله "آسیب‌شناسی بافت تاریخی با تکیه بر زندگی جدید در بافت قدیم!" ضمن بررسی آسیب‌ها در سه بخش آسیب‌های کالبدی و فیزیکی، آسیب‌های اجتماعی، جمعیتی و اقتصادی و آسیب‌های مدیریتی و قانونی؛ ناهمگونی بافت تاریخی خیابان شریعتی جنوبی تبریز از نظر کالبد را ناشی از ساخت‌وسازهای نامناسب در اثر عدم توافق بین مسئولین و صاحبان بنا و عدم نظارت دقیق بر روند اجرای واحدهای شهری عنوان می‌کند. نیازی و فرقانی، در مقاله "آسیب‌شناسی اجتماعی و فرهنگی بافت‌های فرسوده شهری!" جابجایی اجتماعی، تغییر در ترکیب اجتماعی جمعیت، بی‌هویتی مکانی، اختلال در حس مکانی، رشد اقتصادی غیررسمی و غیر مولد، کمبود امکانات رفاهی و خدماتی، جدایی‌گزینی محلات و شیوع ناهنجاری‌ها و

برده شد و در نهایت با توجه به این‌که تمرکز پژوهش بر آسیب‌های وارده بر بافت تاریخی مورد نظر می‌باشد، عنوان پژوهش حاضر با ارائه رتبه‌بندی این آسیب‌ها، محقق گردید.

۵. شناخت و تحلیل وضع موجود

مجموعه تاریخی مورد مطالعه در شمال رودخانه قوری چای که نام بخش جنوبی مهران‌رود تبریز می‌باشد و در امتداد خیابان جدیدالاحداث به نام دارایی، واقع شده‌است. این مجموعه تاریخی با نام صاحب‌الامر در زمان اوزون حسن پادشاه آق‌قویونلو و سلطان یعقوب شکل گرفت و در ابتدای شکل‌گیری به نام صاحب‌آباد مشهور بوده است و در برخی از کتب تاریخی با نام مجموعه حسن پادشاه از آن نام برده‌اند. از این مجموعه بیشتر تحت عنوان "میدان" یاد می‌کنند چرا که بخش اعظمی از این مجموعه را میدان صاحب‌آباد شامل می‌شده‌است. میدان صاحب‌آباد از میادین اولیه ایران بود و در ابتدا کارکرد نظامی داشته است. نام این میدان در دوره قاجار از صاحب‌آباد به صاحب‌الامر تغییر یافت و تبدیل به مرکز خرید و فروش خواربار شد و در سال ۱۳۴۶ با ادامه خیابان دارایی، دیوار محوطه صاحب‌الامر تخریب گشت و از زیرگذر شمالی در سال ۱۳۷۷ بهره‌برداری شد. همچنین مجموعه تجاری و خدماتی در لبه شمالی زیرگذر احداث گردید و دو پل بازار قدیمی تخریب شده بر روی رودخانه مهران‌رود با استفاده از اسناد و مدارک تاریخی موجود، احیا گردید تا ارتباط دو طرف مهران‌رود در امتداد راسته-های اصلی مجموعه بازار برقرار گردد (تصویر ۱). پیشینه این مجموعه تاریخی و تحولات آن در دوره‌های مختلف تاریخی، از زمان شکل‌گیری تا کنون مورد بررسی قرار گرفته است و در جدول ۱ ثبت شده‌است.

جرم‌ها را به‌عنوان چالش‌هایی در حوزه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی مطرح می‌نمایند. شجاعی و همکاران در مقاله "حفاظت از ارزش‌های شهری گذرهای تاریخی با تکیه بر آسیب-شناسی گذر محله بالا در شهر نراق"؛ حفظ منظر شهری متناسب با زمینه و تقویت عناصر و الگوهای شاخص معماری در گذر و بافت پیرامون را با توجه به دو معیار اصالت و یکپارچگی، به‌عنوان راهکار معرفی می‌نماید. بهزادفر و همکاران در پژوهشی با عنوان "آسیب‌شناسی قوانین و مصوبات حقوقی مرتبط با مدیریت بافت و ابنیه"؛ به آسیب‌شناسی اجمالی قوانین، بر مبنای روند امر حفاظت و احیا و همچنین در مقایسه با کلیت محتوایی منشورهای جهانی پرداخته و مباحث مستندسازی، نظارت بر حفاظت و احیا در محتوای قوانین و مبحث ضمانت اجرایی قوانین را از مهم‌ترین موارد اصلاحی قوانین می‌داند.

۴. روش تحقیق

پژوهش حاضر؛ به لحاظ هدف از نوع کاربردی و بر اساس روش گردآوری داده‌ها، توصیفی-تحلیلی است و روش تحقیق با توجه به ماهیت داده‌ها، آمیخته می‌باشد. در راستای تحقق پژوهش حاضر، ابتدا از طریق مطالعه اسنادی و مشاهده میدانی به جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز پرداخته و پس از برداشت نقشه‌های وضع موجود و تطبیق با سایر مطالعات صورت گرفته در این مجموعه، آسیب‌های وارده بر این مجموعه تاریخی شناسایی گردید و سپس جهت تحقق عنوان پژوهش، داده‌های مورد بررسی از روش مصاحبه آزاد با مسئولان و متخصصان این حوزه مطالعاتی، استخراج گردید که روایی آن از طریق نظر متخصصان تأیید شد. این داده‌ها تحت عنوان آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی صاحب‌الامر در ابعاد مختلف دسته‌بندی گردید و جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش مقوله‌بندی، بهره

حکومتی-سیاسی/اجتماعی- فرهنگی/مذهبی/ورزشی/درمانی/زیارتی	نقش عملکردی	صفویه (شاه اسماعیل - شاه طهماسب)
میدان صاحب‌آباد-باغ صاحب‌آباد-کاخ هشت بهشت-عمارت سردر-اندرونی یا حرم سرا-نمازخانه-عمارت خدماتی (مطبخ)-استخر مجموعه نصریه-مسجد حسن پادشاه-مدرسه حسن پادشاه-مقبره حسن پادشاه-بیمارستان نصریه-بازار شتریان-مزار پیر رومی-مسجد شاه طهماسب	ابنیه شاخص	
اجتماعی-فرهنگی/مذهبی/تجاری- اقتصادی/زیارتی	نقش عملکردی	جمهوری اسلامی
میدان صاحب‌آباد-مسجد صاحب‌الامر مدرسه اکبریه-مجموعه نصریه-مسجد حسن پادشاه-مدرسه حسن پادشاه- کاروانسرای نصریه-بازار شتریان-بازار مسگران-حمام جهانگیرخان-کاروانسرای کشمشچیلر	ابنیه شاخص	

۶. یافته‌ها

با توجه به مبانی نظری تعریف شده در این پژوهش، آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی صاحب‌الامر در ابعاد مورد نظر پژوهش، شامل بعد سازمان فضاهای شهری و شبکه معابر تاریخی، بعد ریخت‌شناسی بافت، بعد عملکردی، بعد بصری، بعد کالبدی، بعد ترافیک، بعد زیست محیطی و بعد اجتماعی-اقتصادی بررسی گردید و در جدول ۲ ذکر شد.

-تغییر کاربری کاروانسرا به یک کاربری تجاری- کارگاهی(A4) -تصرف فضای محوطه کاروانسرا به عنوان پارکینگ(A5) -تبدیل لبه رود به یک مسیر صرفاً عبوری خودروهای سواری(A6) -ایجاد لبه خاموش در کنار رود بدون دلیل عدم وجود کاربری فعال در مجتمع تجاری-اداری صاحب- الامر(A7) -عدم تشخیص ورودی بازار تاریخی به دلیل تقاطع نامناسب با خیابان دارائی(A8) -نامشخص بودن ورودی ابنیه تاریخی(A9)	
---	--

تصویر ۱. مجموعه صاحب‌آباد تبریز (مأخذ: نگارندگان)

جدول ۱. پیشینه مجموعه صاحب‌آباد تبریز (مأخذ: حجت و همکاران، ۱۳۹۸)

بازه زمانی	پیشینه مجموعه صاحب‌آباد تبریز
ایلخانان (آباخان)	نقش عملکردی حکومتی-سیاسی/تفریحی-اقامتی
ترکمانان قویونلو (جهانشاه-حسن پادشاه)	نقش عملکردی حکومتی-سیاسی/اجتماعی- فرهنگی/مذهبی/درمانی/زیارتی
	ابنیه شاخص میدان صاحب‌آباد-باغ صاحب‌آباد-کاخ هشت بهشت-عمارت سردر-اندرونی یا حرم سرا-نمازخانه عمارت خدماتی (مطبخ)-استخر مجموعه نصریه-مسجد حسن پادشاه-مدرسه حسن پادشاه-مقبره حسن پادشاه-بیمارستان نصریه-مزار پیر رومی

جدول ۲: بررسی آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی صاحب‌الامر

(مأخذ: نگارندگان)

بعد مورد بررسی	آسیب‌های وارده بر مجموعه صاحب‌الامر
سازمان فضاهای شهری و شبکه معابر تاریخی (A)	-بروز گسستگی انسجام فضایی در صحن مسجد صاحب‌الامر و بافت محدوده شرقی میدان در نتیجه امتداد خیابان دارائی به سمت شمال (A1) -دخل و تصرف به عرصه باز میدان صاحب‌الامر به- عنوان فضای شهری تاریخی با ساخت ردیفی از دکان- ها در ضلع جنوبی و میانه میدان (A2) - تخریب و انسداد برخی از راسته‌های جنوبی بازار مسگران در نتیجه ساخت مجتمع تجاری-اداری صاحب‌الامر (A3)

<p>-عدم تشخیص بازار سرپوشیده اصلی بدلیل سرپوشیده کردن دیگر راسته‌های بازار (D7)</p> <p>-عدم حفظ خط آسمان تعریف شده جداره میدان بدلیل ساخت و سازهای غیراصولی (D8)</p> <p>-عدم وجود مدول بصری تعریف شده برای غرفه‌های میانه میدان و ایجاد اغتشاش بصری (D9)</p> <p>-وجود پنجره‌های شکسته در جداره‌های تاریخی میدان و ایجاد آلودگی بصری (D10)</p> <p>- ناسازگاری بصری در میدان تاریخی به دلیل سرریز غرفه‌ها به فضای میدان تاریخی (D11)</p> <p>-پر کردن پنجره‌های جداره تاریخی با مصالح متفاوت و تغییر اجباری در نمای جداره (D12)</p>		<p>-تضعیف انسجام ساختاری و کالبدی پیکره تاریخی میدان صاحب‌الامر در اثر احداث خیابان دارایی (B1)</p> <p>-انفصال ساختار بازار تبریز از بافت پیرامونی، در نتیجه ساخت مجتمع‌های تجاری با دانه‌بندی و تعداد طبقات متغیر با نظام ساختاری بازار(B2)</p> <p>-عدم سازگاری فضایی و فرمال میان مجموعه‌های تجاری تاریخی پیرامون میدان و ابنیه تجاری کلان مقیاس جدیدالاحداث(B3)</p> <p>-عدم تطبیق تصویر ذهنی ساکنان قدیمی از میدان صاحب‌الامر و از بین رفتن حس تعلق خاطر به مجموعه (B4)</p> <p>-عدم همخوانی ساخت و سازهای جدید در میانه میدان صاحب‌الامر به دلیل دخل و تصرف های غیراصولی (B5)</p>	<p>بعد ریخت‌شناسی بافت(B)</p>
<p>-تغییر مدول در غرفه‌های پیرامون میدان، حجره‌های بازار مسگران و بازارچه شتریان با دخل و تصرف در جزرها، تعداد طبقات و مساحت بازشوها (E1)</p> <p>-تخریب فضاهای فرسوده پیرامون میدان جهت نوسازی (E2)</p> <p>-احداث مجتمع‌های تجاری با تراکم بالا و فرم متغایر با مجموعه تاریخی (E3)</p> <p>-گودبرداری در بافت تاریخی و مغایرت با اصول حفاظت از مجموعه تاریخی (E4)</p> <p>-احداث بنایی جدید بر اثر اجرای مرمت‌های غیراصولی و مغایر با ضوابط حفاظت از ابنیه تاریخی (E5)</p> <p>-ساخت غرفه‌هایی با ابعاد و مصالح متفاوت در فضای میدان صاحب‌الامر (E6)</p> <p>-تخریب فضای پیرامون مجموعه حسن پادشاه بدلیل فرسودگی (E7)</p> <p>-دخل و تصرف‌های غیراصولی در فضاهای مختلف میدان صاحب‌الامر و مجموعه حسن پادشاه (E8)</p> <p>-انقطاع کالبدی مسجد صاحب‌الامر و میدان به دلیل احداث خیابان دارایی شمالی (E9)</p>	<p>بعد کالبدی (E)</p>	<p>-عدم همخوانی عملکرد تجاری میدان صاحب‌الامر با مجموعه تجاری-اداری تازه احداث صاحب‌الامر(C1)</p> <p>-عدم سازگاری تجارت جاری در میدان صاحب‌الامر با عملکرد تجاری گذشته میدان بر اساس شواهد تاریخی (C2)</p> <p>-تضعیف هویت تاریخی میدان صاحب‌الامر به‌عنوان فضای شهری باارزش و تبدیل به مرکز فروش میوه و تره‌بار (C3)</p> <p>-عدم همخوانی عملکرد مذهبی فرهنگی مجموعه حسن پادشاه با عملکرد جاری بر اساس اسناد تاریخی (C4)</p> <p>-وجود غرفه‌های متروکه و متناقض با چشم‌انداز طراحی مجموعه تجاری-اداری صاحب‌الامر۱ (C5)</p>	<p>بعد عملکردی (C)</p>
<p>-ایجاد گره ترافیکی در محدوده پل دارائی به دلیل تنها دسترسی خیابان پرتردد دارائی به شریان اصلی عبوری از مسیر گذرهای واقع در شرق پل (F1)</p> <p>-تبدیل حاشیه خیابان دارائی به محل تخلیه بار وانت- بارها و کامیون‌ها به دلیل عدم وجود فضای بارانداز و پارکینگ (F2)</p> <p>-عبور وسائط نقلیه سنگین از حریم درجه یک ابنیه تاریخی (F3)</p> <p>-تبدیل محوطه کاروانسرا به محل پارک خودرو سواری و وانت‌بارها (F4)</p>	<p>بعد ترافیک (F)</p>	<p>-انقطاع بصری بین راسته بازار مسگران و پل بازارهای جدید الاحداث (D1)</p> <p>-مخدوش گشتن ارتباط بصری ما بین مسجد صاحب‌الامر و مدرسه اکبریه بر اثر احداث خیابان دارائی شمالی (D2)</p> <p>-تنزل کیفیت بصری فضای میدان و پیرامون آن بر اثر نابسامانی جداره‌ها (D3)</p> <p>-اغتشاش بصری حاصل از نحوه اجرای سایبان‌ها و تأسیسات الکتریکی در فضای میدان (D4)</p> <p>-فقدان هویت بصری مجموعه تاریخی موجود در میدان به دلیل چیدمان کالای غرفه‌های بازار مقابل جداره‌های تاریخی (D5)</p> <p>-عدم رعایت تراز ارتفاعی اطراف مجموعه تاریخی با احداث مجموعه جدیدالاحداث صاحب‌الامر۱ (D6)</p>	<p>بعد بصری (D)</p>

توجه به اشغال فضای وسیعی از مجموعه با کاربری تجاری (تصویر ۲)، کارکرد مذهبی و فرهنگی مجموعه به شدت کم رنگ شده و به فراموشی سپرده شده است و بررسی‌ها نشان می‌دهد که به غیر از مجتمع تجاری-اداری جدیدالاحداث صاحب‌الامر که قدمتی حدود ۱۵ سال دارد، مابقی ابنیه موجود دارای قدمت بیشتر از ۱۵ سال و حتی بیشتر از ۶۰ سال می‌باشند (نقشه ۲) که این امر کیفیت ابنیه را در کنار ابنیه سالم فعال و نیمه‌فعال، به ابنیه نیازمند تخریب و نوسازی با ضابطه، ابنیه نیازمند مرمت و بهسازی، ابنیه نیازمند حفاظت کامل، ابنیه نیازمند بازسازی تاریخی و ابنیه متروکه دسته‌بندی می‌نماید (نقشه ۳)؛ که طبق نقشه ۳ بخش وسیعی از مجموعه تاریخی دارای ابنیه نیازمند تخریب و نوسازی، مرمت و بهسازی، حفاظت کامل و بازسازی تاریخی می‌باشند و تعداد قابل توجهی از ابنیه موجود در مالکیت خصوصی و با کاربری تجاری می‌باشد (نقشه ۴) که این امر می‌تواند مسیر احیای این مجموعه تاریخی را پیچیده نماید و جهت سهولت احیاء و باززنده‌سازی مجموعه باید تدابیری در جهت مشارکت مالکین اندیشیده شود. مصالح عمده مورد استفاده در این مجموعه تاریخی، آجر می‌باشد (نقشه ۵). تعداد طبقات ابنیه موجود در این مجموعه دو طبقه می‌باشد و همانطور که در نقشه ۶ قابل مشاهده است، در حال حاضر؛ در میانه میدان صاحب‌الامر نیز ساخت‌وساز صورت گرفته است (تصویر ۳) که با اسناد تاریخی؛ همخوانی ندارد و این امر تصویر ذهنی مخاطب از مجموعه تاریخی را تخریب نموده و از عوامل تضعیف هویت میدان تاریخی می‌باشد. همچنین با استفاده از نقشه عرصه و عیان مجموعه تاریخی (نقشه ۷) می‌توان فرصت‌هایی را در جهت احیاء و باززنده‌سازی مجموعه یافت.

<p>-عدم وجود ایمنی عابریاده در میدان به دلیل تردد خودرو سواری و وانت بار در محوطه میدان صاحب‌الامر (F5)</p>	
<p>-آلودگی هوا و آلودگی صوتی در محدوده خیابان دارائی و بل روی رودخانه مهران‌رود (G1) -کمبود فضای سبز در فضاهای شهری محدوده میدان صاحب‌الامر (G2) -آلودگی هوا و آلودگی صوتی در میدان صاحب‌الامر به دلیل تردد خودرو (G3) -آلودگی محیط زیست به دلیل وجود انباشت زباله غرغه‌ها در جداره‌های خاموش میدان (G4)</p>	<p>بعد زیست محیطی (G)</p>
<p>-از بین رفتن روابط اجتماعی تاریخی موجود در نهادهای خدماتی پیرامون میدان (H1) - تغییر کیفی زندگی در بافت مسکونی غرب میدان با جایگزینی اقشار کم درآمد به جای ساکنین قدیمی محله (H2) -عدم حضور زنان و کودکان به دلیل عدم کاربری‌های متناسب با حضور ایشان (H3) -عدم حضور افراد در جداره‌های خاموش مجموعه تجاری-اداری جدیدالاحداث بدلیل عدم وجود امنیت (H4) -وجود غرغه‌های متروکه و اختلال در ایجاد امنیت و سرزندگی در فضای میدان و بازار تاریخی (H5) -عدم رونق اقتصادی در مجتمع‌های تجاری جدید-الاحداث صاحب‌الامر ۱ و ۲ (H6)</p>	<p>بعد اجتماعی - اقتصادی (H)</p>

۷. بحث و بررسی

نقشه‌های مجموعه تاریخی صاحب‌الامر جهت سهولت درک وضع موجود و آسیب‌های وارده بر این مجموعه با گذشت زمان، تحت عنوان نقشه کاربری ابنیه، نقشه قدمت ابنیه، نقشه کیفیت ابنیه، نقشه مالکیت ابنیه، نقشه مصالح، نقشه تعداد طبقات و نقشه عرصه و عیان ارائه گردیده است. طبق بررسی‌های بعمل آمده و برداشت نقشه‌های وضع موجود این بافت تاریخی، کاربری غالب این مجموعه، تجاری می‌باشد (نقشه ۱) که با

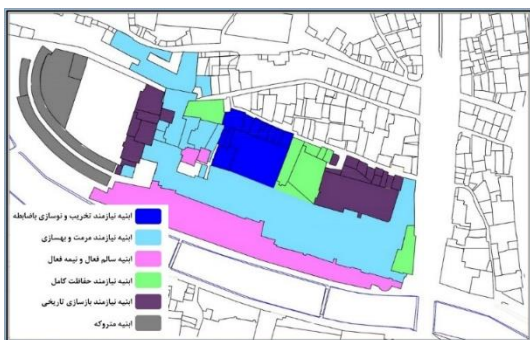

نقشه ۲. قدمت ابنیه مجموعه تاریخی صاحب‌الامر (مأخذ: نگارندگان)

تصویر ۲. مجموعه صاحب‌آباد تبریز (مأخذ: نگارندگان)

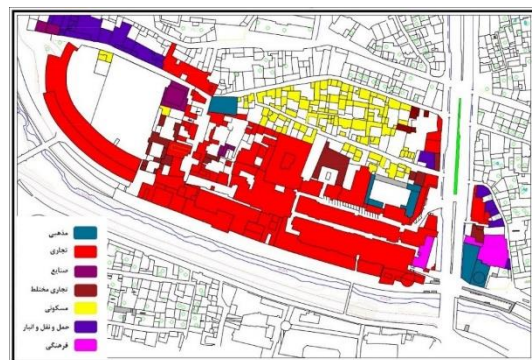
نقشه ۳. کیفیت ابنیه مجموعه تاریخی صاحب‌الامر (مأخذ: نگارندگان)

تصویر ۳. مجموعه صاحب‌آباد تبریز (مأخذ: نگارندگان)

نقشه ۴. مالکیت ابنیه مجموعه تاریخی صاحب‌الامر (مأخذ: نگارندگان)

نقشه ۱: پلان کاربری مجموعه تاریخی صاحب‌الامر (مأخذ: نگارندگان)

۳ تدوین گردید. در این جدول به هر آسیب، ضریبی بین صفر تا یک داده شد؛ به طوری که حاصل مجموع ضرایب آسیب‌ها ۱ شود. همچنین به هر یک از آسیب‌ها، امتیازی بین ۱ تا ۴ بدین صورت که امتیاز ۱ به آسیب بسیار ضعیف، امتیاز ۲ به آسیب ضعیف، امتیاز ۳ به آسیب مخرب و امتیاز ۴ به آسیب بسیار مخرب داده شد و در نهایت جهت تعیین ارزش و میزان تأثیر هر آسیب به بافت تاریخی، ضریب هر آسیب در امتیاز آن ضرب گردید و با جمع ارزش‌های بدست آمده در هر بعد، میزان آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی از ابعاد مختلف بدست آمد که نتایج آن در جدول ۳ ثبت گردیده است.

جدول ۳: امتیازدهی به آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی صاحب الامر

(مأخذ: نگارندگان)

ارزش	امتیاز	ضریب	آسیب‌های وارده بر مجموعه صاحب‌الامر	بعد مورد بررسی
۰,۰۸۴	۴	۰,۰۲۱	A1	سازمان فضاهای شهری و شبکه معابر تاریخی (A)
۰,۰۵۴	۳	۰,۰۱۸	A2	
۰,۰۳۰	۲	۰,۰۱۵	A3	
۰,۰۸۴	۴	۰,۰۲۱	A4	
۰,۰۸۴	۴	۰,۰۲۱	A5	
۰,۰۸۰	۴	۰,۰۲۰	A6	
۰,۰۸۰	۴	۰,۰۲۰	A7	
۰,۰۶۳	۳	۰,۰۲۱	A8	
۰,۰۸۴	۴	۰,۰۲۱	A9	
۰,۵۶۳	-	۰,۱۷۸	مجموع	بعد ریخت‌شناسی بافت (B)
۰,۰۵۱	۳	۰,۰۱۷	B1	
۰,۰۴۸	۳	۰,۰۱۶	B2	
۰,۰۳۴	۲	۰,۰۱۷	B3	
۰,۰۸۰	۴	۰,۰۲۰	B4	
۰,۰۷۲	۴	۰,۰۱۸	B5	
۰,۲۸۵	-	۰,۰۸۸	مجموع	بعد عملکردی (C)
۰,۰۳۶	۲	۰,۰۱۸	C1	
۰,۰۵۴	۳	۰,۰۱۸	C2	
۰,۰۸۰	۴	۰,۰۲۰	C3	
۰,۰۶۰	۳	۰,۰۲۰	C4	

نقشه ۵. مصالح ابنیه مجموعه تاریخی صاحب‌الامر (مأخذ: نگارندگان)

نقشه ۶. تعداد طبقات ابنیه مجموعه تاریخی صاحب‌الامر (مأخذ: نگارندگان)

نقشه ۷. پلان توده و فضا مجموعه تاریخی صاحب‌الامر (مأخذ: نگارندگان)

پس از تعیین آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی صاحب‌الامر در ابعاد مورد نظر پژوهش، جهت بررسی شدن و میزان آسیب‌های وارده بر این مجموعه تاریخی در ابعاد مختلف، جدول

۰,۰۷۶	۴	۰,۰۱۹	H5
۰,۰۷۲	۴	۰,۰۱۸	H6
۰,۴۶۴	-	۰,۱۱۶	مجموع
۲,۲۷۴	-	۱	جمع کل

با استفاده از جدول ۳ و امتیازدهی به آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی صاحب‌الامر، در جدول ۴ به ارزیابی و رتبه‌بندی این آسیب‌ها پرداخته و بر اساس مجموع امتیازهای هر بعد مورد بررسی، آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی رتبه‌بندی گردید. طبق نتایج بدست آمده، آسیب‌های بعد بصری در رتبه اول و در رتبه‌های بعدی به ترتیب، بعد سازمان فضاهای شهری و شبکه معابر تاریخی، بعد کالبدی، بعد اجتماعی-اقتصادی، بعد عملکردی، بعد ترافیک، بعد ریخت‌شناسی و در نهایت بعد زیست محیطی قرار دارد.

جدول ۴: ارزیابی و رتبه‌بندی آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی صاحب‌الامر (مأخذ: نگارندگان)

رتبه بندی	مجموع امتیاز	آسیب‌های وارده بر مجموعه تاریخی صاحب‌الامر
۲	۰,۵۶۳	سازمان فضاهای شهری و شبکه معابر تاریخی
۷	۰,۲۸۵	بعد ریخت‌شناسی بافت
۵	۰,۳۰۲	بعد عملکردی
۱	۰,۶۵۶	بعد بصری
۳	۰,۵۲۶	بعد کالبدی
۶	۰,۲۹۳	بعد ترافیک
۸	۰,۱۸۵	بعد زیست محیطی
۴	۰,۴۶۴	بعد اجتماعی - اقتصادی

۸. نتیجه‌گیری

مجموعه صاحب‌الامر تبریز همواره در دوره‌های تاریخی مختلف مورد توجه بوده و با تغییراتی که در طول زمان در این مجموعه ایجاد شده، آسیب‌هایی بر این مجموعه تاریخی وارد گشته که این آسیب‌ها در ابعاد مختلف و متأثر از یکدیگر می‌باشند. این مجموعه تاریخی که در گذشته به عنوان یک

۰,۰۷۲	۴	۰,۰۱۸	C5
۰,۳۰۲	-	۰,۰۹۵	مجموع
۰,۰۳۲	۲	۰,۰۱۶	D1
۰,۰۵۴	۳	۰,۰۱۸	D2
۰,۰۴۸	۳	۰,۰۱۶	D3
۰,۰۴۸	۳	۰,۰۱۶	D4
۰,۰۶۴	۴	۰,۰۱۶	D5
۰,۰۵۱	۳	۰,۰۱۷	D6
۰,۰۸۰	۴	۰,۰۲۰	D7
۰,۰۴۸	۳	۰,۰۱۶	D8
۰,۰۴۸	۳	۰,۰۱۶	D9
۰,۰۵۱	۳	۰,۰۱۷	D10
۰,۰۶۴	۴	۰,۰۱۶	D11
۰,۰۶۸	۴	۰,۰۱۷	D12
۰,۶۵۶	-	۰,۲۰۱	مجموع
۰,۰۳۴	۲	۰,۰۱۷	E1
۰,۰۷۲	۴	۰,۰۱۸	E2
۰,۰۶۰	۳	۰,۰۲۰	E3
۰,۰۸۴	۴	۰,۰۲۱	E4
۰,۰۶۰	۳	۰,۰۲۰	E5
۰,۰۳۲	۲	۰,۰۱۶	E6
۰,۰۵۴	۳	۰,۰۱۸	E7
۰,۰۵۴	۳	۰,۰۱۸	E8
۰,۰۷۶	۴	۰,۰۱۹	E9
۰,۵۲۶	-	۰,۱۶۶	مجموع
۰,۰۳۴	۲	۰,۰۱۷	F1
۰,۰۳۴	۲	۰,۰۱۷	F2
۰,۰۵۷	۳	۰,۰۱۹	F3
۰,۰۸۴	۴	۰,۰۲۱	F4
۰,۰۸۴	۴	۰,۰۲۱	F5
۰,۲۹۳	-	۰,۰۹۵	مجموع
۰,۰۴۲	۳	۰,۰۱۴	G1
۰,۰۳۰	۲	۰,۰۱۵	G2
۰,۰۴۵	۳	۰,۰۱۵	G3
۰,۰۶۸	۴	۰,۰۱۷	G4
۰,۱۸۵	-	۰,۰۶۱	مجموع
۰,۰۸۴	۴	۰,۰۲۱	H1
۰,۰۸۸	۴	۰,۰۲۲	H2
۰,۰۶۰	۴	۰,۰۱۵	H3
۰,۰۸۴	۴	۰,۰۲۱	H4

فضای شهری با ارزش مورد استفاده قرار می‌گرفته، در حال حاضر؛ از هویت تاریخی و شخصیت اصلی خود دور گشته و نیازمند احیاء و باززنده‌سازی می‌باشد تا هویت تاریخی و در شأن خود را یافته و به‌عنوان میراثی گران‌بها که از گذشتگان به ارث رسیده است؛ به آیندگان تحویل داده شود و پیش‌نیاز این رویکرد، بررسی آسیب‌های وارده بر این مجموعه و ارزیابی آن‌ها می‌باشد تا با برداشت صحیح و اصولی بتوان به راهکارهای عملیاتی و قابل استفاده در راستای دستیابی به چشم‌انداز پروژه دست یافت. بنابراین، مطالعات آسیب‌شناسی بافت تاریخی به‌عنوان مبنای عملکردی پروژه‌های احیاء و باززنده‌سازی، از ملزومات این پژوهش‌ها می‌باشند. امید است تا پژوهش‌های حاضر مبنی بر آسیب‌شناسی مجموعه تاریخی صاحب‌الامر، با تعیین و تشریح آسیب‌های وارده بر این مجموعه، مبنای پژوهش‌های آتی معماران و طراحان شهری این حوزه بوده و مسیر احیاء و باززنده‌سازی این مجموعه تاریخی با ارزش را هموار نماید. در ادامه، راهکارهایی در جهت احیاء مجموعه تاریخی صاحب‌الامر پیشنهاد می‌گردد:

- حفظ الگوهای تاریخی و اقدامات فوری با هدف ترمیم بناهای تاریخی

- تدوین ضوابط و مقررات لازم جهت حفظ ابنیه تاریخی موجود در محدوده مورد مطالعه و حوزه بلافاصل

- تدوین برنامه‌ای جهت پاکسازی مخروبه‌ها و ساخت ابنیه جدید متناسب با نیاز بافت

- معاصرسازی کاربری پیرامون میدان و حوزه بلافاصل آن با توجه به نقش و عملکرد تاریخی فضا

- ایجاد تمهیداتی جهت آسایش اقلیمی متناسب با شرایط زیست محیطی

- ایجاد کاربری‌های خدماتی متضمن تداوم حضور شهروندان در فضا

منابع

- آسایش، حسین (۱۳۸۵)، اصول و روش‌های برنامه ریزی ناحیه ای، تهران: انتشارات پیام نور.
- افشارکهن، جواد؛ بلالی، اسماعیل و قدسی، علی محمد (۱۳۹۱)، بررسی ابعاد اجتماعی مسأله کنترل ترافیک شهری (مورد مطالعه: مشهد)، مطالعات شهری، سال ۲، شماره ۴، صفحات ۹۰-۵۹.
- انصاری، مجتبی؛ پورجعفر، محمدرضا؛ صادقی، علیرضا و حقیقت بین، مهدی (۱۳۸۸)، بازشناسی انگاره های نظام بصری در محلات بافت فرسوده شهری (نمونه موردی: محله عباسی تهران)، دوفصلنامه دانشگاه هنر، شماره ۲، صفحات ۹۱-۷۱.
- بنیانیان، حسن (۱۳۸۲)، فرهنگ سازی و نگرش سیستمی: طرحی در آسیب شناسی انقلاب اسلامی (بخش نخست)، نشریه سوره اندیشه، شماره ۷، صفحات ۴۱-۳۶.
- بهزادفر، مصطفی؛ ستاری، محیا؛ جلیلی صدرآباد، سمانه و همکاران (۱۳۹۹). آسیب‌شناسی قوانین و مصوبات حقوقی مرتبط با مدیریت بافت و ابنیه. فصلنامه مرمت و معماری ایران، جلد ۱۰، شماره ۲۳، صفحات ۶۲-۴۹.

- پوراحمد، احمد؛ مرادپور، نبی و حاتمی نژاد، حسین (۱۳۹۷)، بررسی تأثیر ابعاد کالبدی-فضایی بر پیاده‌مداری در شهر تهران (نمونه موردی: محلات امیرآباد و دانشگاه تهران)، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۸، شماره ۵۱، صفحات ۱-۲۲.
- حجت، عیسی؛ بلالی اسکویی، آریتا و یزدانی، ثنا (۱۳۹۸)، مطالعه تطبیقی ساختار کالبدی و کارکردی میدان صاحب‌آباد تبریز و میدان نقش جهان اصفهان در ادوار تاریخی، فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره ۲۲، سال هفتم، صفحات ۲۱-۴۲.
- حسین زاده، سیدرضا؛ خسروی بیگی، رضا و شمس‌الدینی، رضا (۱۳۹۰)، ارزیابی پایداری زیست محیطی در نواحی شهری با استفاده از فن تصمیم‌گیری چند معیاره تخصیص خطی (مطالعه موردی: شهر بندر ترکمن)، چشم انداز جغرافیایی، سال ۶، شماره ۱۶، صفحات ۳۱-۵۱.
- شمعی، ع و همکاران (۱۳۸۴)، بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا. انتشارات دانشگاه تهران.
- شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (۱۳۸۳)، تعاریف مصوبات شورا، دبیرخانه شورا، تهران.
- رضایی، داوود؛ سلطان محمدلو، سعیده و عالمی، شهرزاد (۱۳۹۲)، آسیب‌شناسی بافت تاریخی با تکیه بر زندگی جدید در بافت قدیم (بررسی موردی: بخشی از بافت تاریخی خیابان شریعتی تبریز، گذر مغازه سنگی‌ها). پنجمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مشهد.
- رنجبر، داریوش؛ نبی‌پور، ایرج؛ شیرویس، عماد و همکاران (۱۳۸۶)، آسیب‌شناسی بافت معماری تاریخی-فرهنگی بندر بوشهر از دیدگاه شهرسازی، فرهنگی و بهداشتی، نشریه طب جنوب، سال ۱۰، شماره ۱، صفحات ۸۲-۹۰.
- روستا، مجید و پالیزبان، سیاوش (۱۳۸۸)، تحلیل شاخص‌های کیفی اقتصادی-اجتماعی مبتنی بر مطالعات و مشاهدات میدانی در راستای شناسایی محلات غیررسمی، نشریه هفت شهر، شماره ۲۹، صفحات ۳۰-۴۰.
- زال نژاد، کاوه؛ دلیری، ابودرسام و ایرانی، شهرروز (۱۳۹۲)، از نمادهای شهری تا نماهای شهری (تحلیلی بر نقش و جایگاه نمادهای شهری در هویت شهر)، فصلنامه بن، صفحات ۴۲-۵۴.
- شجاعی، شیرین؛ عالمی، بابک و جیحانی، حمیدرضا (۱۴۰۰)، حفاظت از ارزش‌های شهری گذرهای تاریخی با تکیه بر آسیب‌شناسی گذر محله بالا در شهر نراق. فصلنامه اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۲، شماره ۳، صفحات ۱۴۶-۱۳۴.
- شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (۱۳۸۳)، تعاریف مصوبات شورا، دبیرخانه شورا، تهران.
- شیعه، اسماعیل (۱۳۸۰)، با شهر و منطقه در ایران، تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
- کربلایی حسینی غیاثوند، ابوالفضل و سهیلی، جمال‌الدین (۱۳۹۷)، بررسی نقش مؤلفه‌های کالبدی محیط در اجتماع‌پذیری فضاهای فرهنگی با استفاده از تکنیک چیدمان فضا (مورد مطالعاتی: مجتمع‌های فرهنگی دزفول و نیاوران)، آرمانشهر، ۱۱(۲۵)، صفحات ۳۶۱-۳۷۳.

- کرمی تخت شیرین، مسلم؛ طاهری، کبری؛ مرادی، طاهره و خداداد، مهدی (۱۳۹۶). آسیب شناسی بافت فرسوده شهری (نمونه موردی: محله قدیمی فیض اباد کرمانشاه). معماری سبز، سال سوم، شماره ۸، صفحات ۹۳-۷۹.
- مردمی، کریم و قمری، حسام (۱۳۹۰)، الزامات معماری تأثیرگذار در اجتماع پذیری فضای ایستگاه های مترو، مدیریت شهری و روستایی، ۹(۲۷)، صفحات ۳۱-۴۰.
- مهدی نژاد، سمانه و شقاقی، شهریار (۱۳۹۸)، طراحی شهری؛ مبتنی بر مفهوم دیدهای متوالی (خیابان کارگر جنوبی تهران (میدان راه آهن تهران تا میدان رازی تهران))، انتشارات دانشگاه ایوانکی، تهران.
- مهدی نژاد، سمانه، ارتقاء کیفیت بصری-کالبدی فضای شهری مبتنی بر مفهوم دیدهای متوالی (نمونه موردی: میدان راه آهن تهران تا میدان رازی (گمرک))، پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، مؤسسه آموزش عالی سراج، ۱۳۹۶.
- مهدی نژاد، سمانه (۱۳۹۴)، ساماندهی عناصر کالبدی گذر میارمیار در راستای ارتقاء امنیت اجتماعی، سرزندگی و حیات شهری، کنفرانس بین المللی مهندسی و علوم کاربردی، دبی، مؤسسه مدیران ایده پرداز پایتخت ویرا.
- مهدی نژاد، سمانه و شقاقی، شهریار (۱۳۹۴)، بازگرداندن هویت و سرزندگی به بلوک گلستان تبریز با توجه به سوابق تاریخی، سومین کنفرانس بین المللی پژوهشهای کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری، تهران، دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی.
- نیازی، محسن و فرقانی نوش آبادی، زهرا (۱۳۹۵). آسیب شناسی اجتماعی و فرهنگی بافت های فرسوده شهری. همایش ملی بافت های فرسوده و تاریخی شهری، دوره ۱، کاشان.
- Afsharkohan, J.; Belali, A. & Qudsi, A. M. (2011), investigating the social dimensions of urban traffic control problem (case study: Mashhad), Urban Studies, year 2, number 4, pages 59-90. [In Persian]
- Alfonzo, M. A (2005), To walk or not to walk? The hierarchy of walking needs, Environment and Behaviour, 37: 808-836.
- Ansari, M.; Pourjafar, M.R.; Sadeghi, A.R. & Hajit Bin, M. (2008), Recognizing visual system concepts in worn-out urban neighborhoods (case example: Tehran's Abbasi neighborhood), Honar University Quarterly, No. 2, pages 71-91. [In Persian]
- Asayesh, H. (2016), principles and methods of regional planning, Tehran: Payam Noor Publications. [In Persian]
- Behzadfar, M.; Sattari, M.; Jalili Sadrabad, S. & colleagues (2019). Pathology of laws and legal approvals related to tissue and building management. Iranian Restoration and Architecture Quarterly, Volume 10, Number 23, Pages 49-62. [In Persian]
- Bonyanian, H. (2008), culture formation and systemic attitude: a plan in the pathology of the Islamic revolution (first part), Surah Andisheh magazine, number 7, pages 36-41. [In Persian]
- Carmona, Matthew (2006), Public Places-Urban Spaces, Oxford: Architecturalpress.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T&Tiedell, S. (2003), Public Places, Urban Spaces, The dimension of urban design. Burlington, USA: Architectural Press.
- Karbalai Hosseini, Ghiathund, A. & Sohaili, J. (2017), Investigating the role of the physical components of the environment in the sociability of cultural spaces using the space layout technique

- (case study: Dezful and Niavaran cultural complexes), *Armanshahr*, 11(25), pages 373-361. [In Persian]
- Kerami Takht Shirin, M; Taheri, K; Moradi, T. & Khodadad, M. (2016). Pathology of worn-out urban tissue (case example: old neighborhood of Faiz Abad, Kermanshah). *Green architecture*, third year, number 8, pages 79-93. [In Persian]
  - Kumar, R (2010), *Walkability of neighborhoods: a critical analysis of the role played by zoning codes in creating a walkable environment*, Germany: LAMBERT Academic Publishing.
  - Hojjat, A; BelaliEskoui, A. & Yazdani, S. (2018), a comparative study of the physical and functional structure of Sahibabad Square in Tabriz and Naqsh Jahan Square in Isfahan in historical periods, *Islamic Architecture Research Quarterly*, number 22, year 7, pages 21-42. [In Persian]
  - Hosseinzadeh, R.; Khosravi Beigi, R. & Shamsaldini, R. (2017), Evaluation of environmental sustainability in urban areas using multi-criteria decision-making technique of linear allocation (case study: Bandar Turkmen city), *Geographical Perspective*, year 6, number 16, pages 51-51 31. [In Persian]
  - Mahdinezhad, S. & Shaghaghi, S. (2018), urban design; Based on the concept of consecutive views (South Kargar Street, Tehran (Tehran Railway Square to Tehran Razi Square)), Ivan Kay University Publications, Tehran. [In Persian]
  - Mahdinezhad, S., Improving the visual-physical quality of the urban space based on the concept of consecutive views (case example: Tehran Railway Square to Razi Square (Customs)), Master's Thesis of Urban Design, Siraj Institute of Higher Education, 2016. [In English]
  - Mahdinezhad, S. (2014), Organization of the physical elements of the passage of Miarimyar in the direction of improving social security, vitality and urban life, International Conference on Engineering and Applied Sciences, Dubai, Institute of Idea Pardaz Managers in the capital of Vira. [In Persian]
  - Mahdinezhad, S. & Shaghaghi, S. (2014), restoring identity and vitality to the Golestan block of Tabriz according to historical records, the third international conference on applied research in civil engineering, architecture and urban management, Tehran, Khajeh Nasiruddin Tousi University of Technology. [In Persian]
  - Mardomi, K. & Qamari, H. (2013), requirements of architecture influencing the sociability of metro station space, urban and rural management, 9(27), pages 40-31. [In Persian]
  - Moudon, Anne Vernez (1994), Getting to Know the Built Landscape: Typomorphology, In *Ordering Space: Types in Architecture and Design*. Karen A. Franck and Lynda H, Schneekloth(eds.) New York.
  - Niyazi, M. & FarqaniNoushabadi, Z. (2015). Social and cultural pathology of worn-out urban tissues. National conference of worn and historical urban textures, 1st period, Kashan. [In Persian]
  - Pourahmad, a; Moradpour, N. & Hataminejad, H. (2017), Investigating the effect of physical-spatial dimensions on pedestrian circulation in Tehran (case example: Amirabad neighborhoods and University of Tehran), *Applied Research in Geographical Sciences*, year 18, number 51, pages 1-22. [In Persian]

- Ranjbar, D; Nabipour, A; Shirwais, A. et al. (2006), Pathology of historical-cultural architectural context of Bushehr port from the point of view of urban planning, culture and health, Southern Medicine magazine, year 10, number 1, pages 82-90. [In Persian]
- Rezaei, D.; Sultan Mohammadlou, S. & Alami, S. (2012). Pathology of the historical context based on the new life in the old context (case study: a part of the historical context of Shariati Street, Tabriz, Sangiha Pass). The fifth urban planning and management conference, Mashhad. [In Persian]
- Rusta, M. & Palizban, S. (2008), analysis of socio-economic qualitative indicators based on studies and field observations in order to identify informal settlements, Haft Shahr magazine, number 29, pages 30-40. [In Persian]
- Shamaei, A. et al. (2004). Urban improvement and renovation from the point of view of geography. Tehran University Press. [In Persian]
- Shia, A. (1380), with city and region in Iran, Tehran: Iran University of Science and Technology Publications. [In Persian]
- Shojaei, Sh. Alami, B. & Jeihani, H.R. (1400). Protection of urban values of historical crossings by relying on the pathology of crossing the upper neighborhood in the city of Naraq. Economic and Urban Planning Quarterly, Volume 2, Number 3, Pages 146-134. [In Persian]
- Supreme Council of Urban Planning and Architecture of Iran (1383). Definitions of council approvals, council secretariat, Tehran. [In Persian]
- Tavassoli, M. (1997), Urban Design in Central Part of Tehran, Architecture and Urbanism Research Center.
- Tavassoli, M. & Bonyadi, N. (1990), Urban Space Design, Architecture and Urbanism Research Center, Tehran.
- Zalnejad, K; Deliri, A. S. & Irani, S. (2012). From urban symbols to urban views (an analysis of the role and position of urban symbols in the identity of the city), Ben Quarterly, pages 42-54. [In Persian]

Pathology of Historical Texture of Tabriz (Analytical Example: Sahib al-Amr Historical Collection)

Samaneh Mahdi Nezhad¹ Shahriar Shaghagi*²

Received: 2022/07/26 Accepted: 2022/09/14

Abstract

Studies related to the field of pathology of historical tissues are one of the important stages of planning in the direction of urban improvement and renovation; Because the adaptation of these old spaces to the needs of today's life is obvious. In order to carry out a measured and appropriate intervention in the historical context, first of all, the damages caused to the historical context should be identified in different dimensions, and after the identification of the damages, the correct solution of the intervention in the historical context should be chosen and action should be taken to realize the research vision. current study; It is with a practical purpose and in a descriptive-analytical method, which, while introducing the necessary dimensions to be investigated in order to identify the damages to the historical context, identifies the damages and after evaluating these damages to the historical context, the owner is in charge of providing a rating. The classification of the damages in the studied dimensions is done in order to provide a ranking of the damages inflicted on the historical complex of Sahib al-Amr, paving the way for the revival of this historical complex and the basis for the study and design of the researchers in this field in order to restore the original identity of this field and return to a desirable life. to the vital arteries of the historical fabric of Tabriz in order to protect the rich cultural and historical identity of our country. In order to analyze the data, the categorization method was used, and according to the results, the damage to this historical complex includes the visual dimension, the organization of urban spaces and the network of historical, physical, socio-economic, functional and traffic routes, tissue morphology and environmental dimension.

Keywords: pathology, historical context, spatial organization, Sahib al-Amr square, Tabriz

---

¹ Technical and Engineering Faculty, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

²Assistant Professor, Department of Architecture, Shabestar branch, Islamic Azad University, Shabestar, Iran. (Corresponding Author)
Sh.shagagi@iaushab.ac.ir